

II

На другий день було чимале свято. Надворі було тихо та ясно. Сонце піднялося височенько, роса висохла; над ставками, над садками затремтіло ясне марево. Задзвонили до церкви. По улицах йшли люди до церкви; чоловіки в нових свитках і шапках виступали з повагом, за ними йшли молодичі з малими дітьми на руках, а коло їх купами бігли невеличкі дівчатка в материних юбках, хлопчики в батькових шапках і в одних сорочках. Дівчата йшли по дві, по три, в стрічках і квітках, в червоних чоботях, в ситцьових юбках або горсетах.

З Хомишиної хатини вийшов Василь і пішов по улиці до церкви. На йому був московський мундир з червоним коміром, козирок з червоною стрічкою навкруги. Мідні гудзики блищали на сонці, а на грудях теліпалось дві медалі. Як весело йому було на тій улиці, де він колись гуляв, як був малим хлопцем! Він приглядався до кожної хати, до кожного дерева, що росло на огородах і в садках: все було йому неначе рідне, все осміхалось до його, говорило до його. «От ті верби під горою, де ми колись збиралися на улицу! Он хата титарева! Хороша була Настя титарівна! Де то вона тепереньки?»

Зустрічались з ним люди, та все свої — знакомі. Зустрічалось й товариство, чоломкалось з ним, розмовляло. Дехто й оженився, дехто ще й досі парубкував. Дівчата пильно поглядали на москаля, доганяли, випереджували, щоб подивитись на його.

Поперед Василя йшли дві дівчини. Голови в їх були завітчані червоними квітками; до самого пояса вітер розвівав по плечах стрічки. На їх були однакові горсети, однакові червоні чоботи, сорочки їх були вишиті однаковим хмелем. Видно було, що йдуть дві подруги.

— Чого це ми так біжимо, — промовила одна до одної, озирнувшись назад, — ще встигнемо до церкви. Не біжимо так, сестрице!

І пішли вони тихіше, пішли тим, що побачили позад себе Василя, їм хотілось подивитись на його.

Василь порівнявся з ними, сказав їм «добридень» і почав розглядати дівчат, звичайно, як москаль, та ще й молодий. Він зараз пізнав одну: то була та дівчина, що прибігала вчора позичати вогню. Тільки яка вона тепер гарна в квітках та зеленому горсеті!

А дівчата наче й не дивились на Василя, одказали йому «доброго здоров'я», не піднімаючи очей од землі. Але скоса та скоса розгляділи, які очі, які й брови у Василя. Одні дівчата вміють розглядати, не дивлячись прямо в вічі!

А дівчата були й справді гарні! Що позичала вогню, та звалась Ганною, а друга Мариною. Ганна була невеличка з себе, з невеличким лицем, але повновида й кругловида. Підборідочок в неї був невеличкий, кругленький, як волоський горішок. Темно-русі брови лежали низько, над самими очима. Сині невеличкі очі світились тихо-тихо, як підіймала вона віка. Тільки вона все спускала очі вниз, все неначе щось думала. Гарна була Ганна, як, було, оце сяде, та задумається, та спустить свої довгі, густі вії на повні щоки.

Подруга її Марина була чорнява, аж трохи смуглява: її дражнили циганкою, як була вона малою. Товсті чорні коси тричі обплітали її голову. Лице в неї було довгеньке, внизу гостре і видавалось вперед, а надто той тоненький ніс та повні, не дуже тонкі губи, що червоніли, як добре червоне намисто. На височенькому рівному чолі, високо над ясними чорними блискучими очима вигнулись, як дві веселки, дві тонкі чорні, аж неначе сині,

брови. Як терночок чорні, швидкі очі плавали по білих, неначе підсинених білках. А на смуглявих щоках грав рум'янець, немов тая весняна рожа, а червоні губи цвіли червоним цвітом півонії...

Марина була смілива й проворна. Без неї не обходилась на селі ніяка гулянка. Ще змалку вона виводила танець на веснянках, а як, було, вдарять музики в струни, Марина не встоїть і не втерпить. То дріботить, то тихо попливе, як вутка по воді, поводить станом та головою. Настане літо, заведеться вулиця. Марина перша, було, подає голос, перша заспіває пісню та голосно-голосно на все село, збере, було, зараз кругом себе дівчат, а надто хлопців. Проворна була Марина. Не її, а вона хлопців, було, зачіпає. Тим-то й боялись її сватати, тим-то недобра чутка про неї пішла поміж говорухами, цокотухами.

Ганна була тиха та смутна. Сяде, було, між дівчатами, спустить очі та й задумається. Вони полюбили одна другу і стали подругами.

Василь одійшов вже далеченько та все оглядався до дівчат. «Та й гарна ж ота дівчина білява! — думав він собі. — Аж спитаю в матері, чия вона».

В церкві людей було повнісінько. У правому притворі стояли чоловіки та парубки, у лівому — діди, серед церкви малі хлопці, а в бабинці — молодиці та дівчата. Василь, як москаль, став по самому переду, де звичайно стоять на селах панки, да підпанки, та попаді з дочками.

Старий, сивий священник тихенько правив службу. В церкві було душно, як на печі. Глянув Василь в бабинець, а там стояли поруч, коло його матері, ті самі дівчата: Ганна з Мариною. Подивився на їх Василь і закрасив собою весь світ разом для обох дівчат! Їм здалось, що Хомиха така добра бабуся, що й на світі добрішої немає, їм здалось, що й дяки краще заспівали, і священник краще зачитав. Почали дяки співати якоїсь жалібної пісні, а в Ганни сльози покотились з очей...

Служба божа кінчалась. Хлопці кинулись до корогвів і трохи за їх не побились: кожному хотілось носити корогву кругом церкви. Староста в синій суконній свиті виносив з вітваря євангелія та образи, понакривані шовковими хустками, і роздавав їх багатирям. Дехто одмагався, дехто брав з повагою, неначебто йому й слід було. Нашому москалеві дали носити образ, напнутий червоною хусткою.

Вийшла процесія з церкви, а за нею посипався народ. Сонце піднялось високо; надворі було так ясно, що й глянути було трудно, не заплющивши трохи очей. Чоловічі голови без шапок чорніли, неначе недавно пооране поле; дівчата в квітках, молодиці в нових червоних та зелених хустках цвіли, як мак на городі. По цвинтарі бігали хлопці та малі дівчата, ганяючись за жидівською козою. Ганна з Мариною стояли коло дзвіниці і очей не зводили з Василя. А його чорні кучері аж лисніли на сонці, чорні брови здавались ще чорніші, ясні очі — ще ясніші.

Прийшов Василь додому, пообідав з матір'ю, що бог послав, сів на лавці та й задумався.

— Чого задумався, сину? — питає мати. — Невесело в моїй хаті молодому козакові при старій бабі. Сьогодні празник; йди, сину, гуляти, розглядай дівчат, а я, стара, ляжу та трохи одпочину.

— Мамо! чия то дівчина приходила до нас вчора позичати вогню?

— Тихоненкова Василева, сину; звать її Ганною, — промовила мати та й засміялась. «Отже ж буду мати швидко невістку», — подумала вона собі. — Вона коло мене стояла в церкві, — каже мати. — Гарна та привітна дівчина! І добридень мені оддала, і намітку на мені поправила, і розговорилася зо мною любо, і дивилась мені в вічі привітно. Господи, яка гарна та моторна дівчина.

Взяв Василь шапку і потягся по селу. Серед села, край великого зеленого вигону, стояла корчма. Коло корчми росли високі старі верби. Під тими вербами збиралися хлопці та дівчата на гулянку. Василь згадав про те місце, про ті верби, під котрими він колись гуляв, і простягся на музики, під верби.

Ясно та тепло було надворі. На синьому небі ані хмариночки. Зеленіли верби, зеленіли садки, зеленів вигон, а під вербами чорніла велика купа людей, неначе великий рій вийшов з вулика та й сів під вербою. На колоді сиділи музики з скрипками, цимбалами та решетом. Кругом музик обступили хлопці та дівчата. Старий, сивий дід вигравав на цимбалах, аж сива борода тряслася і спідня губа одвисла. Молоді чорняві скрипачі позакидали назад голови, так що на їх ледве держались шапки. І на скрипках грали, і на чорнобривих дівчат моргали. Хлопці наймали своїм дівчатам музики по три шаги за танець.

Тихо виступали в круг дівчата, побравшись по дві попід руки, тільки бряжчали на шії разки доброго намиста та дукачі. В першій парі йшла Марина, а за нею дівчата, то перекручувались, схопившись руками за плечі, то знов брались попід руки і танцювали кружком. То знов Марина розривала рядок і починала крутитись, а за нею дівчата парами літали тихо й швидко, неначе зграя галок заворушилася, заройлася в синьому небі.

Як орли на сірих вуток, як яструби на сизих голубів, налітали парубки — розганяли дівчат, як полохливих ластівок, і починали козака. Загула, застогнала земля під козацькими підковами! Орють землю закаблуки, рвуть траву зелену з корінням підкови! А хлопці, взявшись в боки, закинувши шапки набакир, то підуть навприсідки, то задріботять ногами, то вдарять тропака, то знов плеснуть в долоні, знов підуть навприсідки, аж земля стугонить. Розмахують руками, розкидають ногами, а од свисту аж у вухах лящить!

Перестали хлопці, почали дівчата. А поперед усіх Марина! Чорні очі зайнялися, так і горять, так і блищать! З лица пашить вогнем! Лице горить, як півонія на сонці. Марина танцює і других в танець тягне. Хлопці змовились та нищечком наймають музики. Музики вдарять голосніше, дрібніше, Марина, як метіль, полетить швидше й легше!

Дівчата вже нищечком сміялись, шептались, торкаючи одна одну. Хлопці підгукували, приказували й присвистували.

Василь розглядав дівчат і дуже гарних, і гарних, і зовсім поганих, та не знайшов він між ними Ганни Тихонівни. І невесело грали неначе музики, не любі йому стали й танці. Задививсь Василь на Маринині очі, на її брови, а думка його літала десь далеко, там, де видко було верби в Тихоненковому городі...

Тим часом сонце спустилось низенько; потомились руки граючи, потомились ноги танцюючи. Пішли музики по улиці, виграваючи, а за ними слідком побігли малі діти. Розбіглись дівчата воду носити, вівці заганяти, вечерю варити. Побрів і Василь десь з хлопцями.

Сонечко зайшло, і надворі почало вже темніти. На заході небо червоніло жаром, неначе в печі вигорювало; на сході понад зеленим лісом небо було синє-синє, аж чорнувате, а на йому подекуди плавали невеличкі червоні хмарочки, тліли й жевріли, неначе жар в темних челюстях вечірньою добою. Гасло полум'я на заході, дотлівали червоні хмарки, займались подекуди серед неба ясні зорі. А чорна ніч простелювалася чорним сукном по селу, по садках та лісах; тільки блищали білі стіни хат проти заходу, а на яру ставочки здавались якимись продухвинами в другий, інший світ з таким же темно-синім небом, з такими ж зорями по небі.

На селі почалися дівчачі та парубочі співи. Одна улица на однім кутку співала одну пісню, а десь далеко друга й третя улица гукала іншої. Десять далеко затягли самі парубки і заглушили всі улиці. Через став перегукувались, жартуючи, дівчата та переспівувались:

Я по сім боці,
Ти по тім боці!
Передайся до мене!
В мене біле личко,
В тебе чорні брови:
— Ти ж мені до любові!

А під лісом один козак, мандруючи на улицу, розпочав «чумака» голосно та витяжно, з думою глибокою, з жалем в серці, з жалем в голосі. По всьому селі піднявся галас, неначе все село, все, що було там живе, разом заспівало всяких пісень.

По улиці йшов Василь і не знав, на котру улицу йти. Хто вгадає, де співає Ганна Тихонівна?

За Тихоненковим двором, під гіллястою грушею Василь наглядів дві дівчини: то стояла Ганна з Мариною.

— Добривечір, — промовив Василь і хотів йти далі, але думка була така, щоб зостатись коло дівчат. Самі ноги якось задержувались на ході.

Марина спинила його і задріботіла:

— Куди це так, Василю! Певно, на улицу? Де дівчата, там і улица. Нас тут дві; зоставайся з нами, і буде в нас улица; а коли хоч, ми тобі дорогу покажемо на нашу улицу.

На горбику під вербами сиділа купа дівчат, між ними подекуди сиділи й стояли хлопці. Ще оддалеки чуть було їх веселий сміх, жарти. То заспіває вся купа пісню, то знов жартує, регоче.

Од купи поодрізнявалось кілька пар хлопців та дівчат і посідали оддалеки, пообнімавшись і розмовляючи.

Василь наблизився до улиці; парубки зараз примітили москаля.

— Чого топчеш дорогу до наших дівчат, москалю, — загомонів один, — шукай московок, а сюди не ходи, бо понесеш додому полатані боки.

Василь з Ганною та Мариною сіли осторонь од улиці.

З-за темного лісу виглянув місяць, показуючи блискучого широкого лоба, потім глянув очима, а далі викотився весь, здоровий, як добра хазяйська діжа, червоний, як кров. Тихо піднявся він вгору і полив свій тихий світ на село. Засоромились зорі

яснолицього: декотрі поховались і потонули в синьому небі, а сміливіші zostались. А в ставочку з-під греблі та верб вийшов другий місяць, а од його через увесь сливе ставочок простягся сніп проміння ясного, блискучого. Дівчата заспівали пісню до місяця:

Ой місяцю, місяченьку!
Не світи нікому,
Тільки моєму миленькому,
Як йтиме додому.

Василь поглядав на Ганну, а обидві дівчата — на Василя.

«Та й гарний же Василь! — думала Марина. — Щоки повні, як у дитини, брови тонкі, очі карі, чорний вус тільки що засіваєється». Ганна поглядала на Василя крадькома й все соромилась, а серце її мліло. При місяці світилося її біле лице, як біла квітка, а Марина навіть при місяці цвіла, як півонія. Василеві очі одпочивали на білій квітці, на білому личкові, на тих очах, закритих довгими віями. Марина запримітила теє й тяжко зітхнула.

Став місяць трохи насеред неба. На селі все почало стихати. Улиця розходилась. Поговорив Василь трохи, встав, провів дівчат та й повернув до матеріної хати.

«Одна дівчина, як рожа, друга, як маківка. Гарна маківка, але од рожі кращої квітки нема», — подумав Василь, входячи в хату.